

Iš įvairiakalbio rytų Lietuvos folkloro: baltarusių tautosaka ne tik baltarusiškai

Dvejus metus (2009–2010) Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristai, atlikdami savo priedermę rinkti folklorą, darbavosi rytų Lietuvoje. Šio krašto gamtinės, ekonominės ir istorinės sąlygos lėmė, kad iki šiol „etnografinės aplinkos beveik nepakeitusios bendruomenės viduje gyvai menama senoji kultūros tvarka su itin archajiška jos perspektyva“¹. Tyrinėtojų jau ne kartą rašyta, kad šio krašto unikalioms kultūrinėms tradicijoms savitumą bus lėmusi glaudi kaimynystė su Baltarusija. Antra vertus, neatsiejama daugiakalbės rytų Lietuvos kultūros dalimi yra tapęs ir pats kitų etninių grupių kultūrinis paveldas. Iš pastarųjų metų ekspedicijų archyviniam saugojimui parsivežtos folkloro medžiagos tikriausiai būtų sudėtinga sudėlioti visą šio kultūrinio reiškinio vaizdą. Kita vertus, ar įmanu daugiasluoksnę rytų Lietuvos kultūrą išskirstyti į lietuvišką, baltarusišką, lenkišką ar dar kitokią? Kokioms kultūros savastimi šiandien laikyti nelietuvės pateikėjos dainuojamas lenkiškas dainas ir tas pačias dainas, išverstas į lietuvių kalbą ir dainuotas bendruose suėjimuose, vėliau perkeltas į vietinio lietuvių folklorinio ansamblio repertuarą, o kitą kartą galbūt tik kokiai ansamblio rengiamai programai ir „sukurtą“ lietuvišką tekstą? Iš dabarties pozicijos pateiktos šios įvairiakalbės ir įvairiautės aplinkos suformuotos kultūros interpretacijos, reprezentuojamos ne tik lietuvių pateikėjų, galėtų būti įdomi ir aktuali atskiro nuodugnaus tyrimo tema. Tokios perspektyvos kontūrai ėmė ryškėti jau grįžus iš ekspedicijos ir tvarkant parsivežtą medžiagą, taip pat ne kartą apmąstant ne tik ją, bet ir *įvykusius* bei *neįvykusius* pokalbius su sutiktais žmonėmis.

Pastaraisiais metais tirta rytų Lietuvos folkloro kultūra jau apibendrinama ekspedicijų apžvalgose, užrašytos medžiagos mokslinėse interpretacijose, o ir į platesnius folklorinės kultūros tyrimus neriama atsispyrus į naujausių ekspedicijų šiame krašte medžiagą². Kad būtų kuo plačiau pristatytas mūsų fiksuotų įvairių sociokultūrinių patirčių

1 Bronė Stundžienė. Folklorinis vargo naratyvas: Kristinos Skrebutėnienės fenomenas, *Tautosakos darbai*, 2010, [t.] XL, p. 16.

2 Žr. Vilma Daugirdaitė. Pasižvalgymai po folklorinę atmintį ir dabartį: 2009 m. folkloro ekspedicija – tarp Ignalinos ir Švenčionių, *Tautosakos darbai*, 2009, [t.] XXXVIII, p. 213–228; Lina Būgienė. Rytų Lietuvos kultūrinė tradicija: keli užkalbėtojo paveikslų bruožai, *Tautosakos darbai*, 2010, [t.] XL, p. 66–79; Vita Ivanauskaitė–Šeibutienė. Lemtingi pasimatymai sapnuose: oneirinės

laukas, nesant pakankamai medžiagos rimtam moksliniam tyrimui, maga keletą metų tirtos rytų Lietuvos folklorinės kultūros vieną segmentų – tautinių mažumų folklorinę tradiciją – reprezentuoti bent tekstų publikacija. Iš vienos pateikėjos užrašytos medžiagos pagrindu parengta publikacija, pristatanti baltarusių tautinės mažumos folklorinę kultūrą, nepretenduoja į išsamumą. Skelbimui atrinkti tekstai greičiau pateikiami kaip detalė, leidžianti bandyti pajusti visumą.

Manau, reikėtų nors trumpo ekskurso, paaiškinančio, kaip atsirado ši publikacija.

Į ekspedicijas paprastai važiuojame nusiteikę rinkti viską – tokia iki šiol buvo ir tebėra Instituto vykdomos archyvinės medžiagos kaupimo strategija. Tačiau jau pradeda rasti ir individualios mokslinės intencijos, kai ekspedicijos darbe koncentruojamasi prie rūpimos temos. Į rytų Lietuvą, be bendros nuostatos – fiksuoti, kaip senasis paveldas reiškiasi dabartinėse bendruomenėse, aš taip pat vežiausi ir keletą man rūpimų klausimų: pasižvalgyti folklorinių istorinių įvykių interpretacijų ir mėginti užčiuopti, kaip žmogaus kultūrinių nuostatų kaita keitė ar nekeitė sambūvio su kitų etninių ar religinių bendruomenių atstovais folklorinę patirtį. Tam palanki buvo ir folklorinių dalykų paieškomis man tekusi Adutiškio kryptis, tiksliau – pats įvairiautis miestelis su savo prieigomis, besiglaudžiantis šiaurrietiniame Švenčionių rajono pakraštyje, pačiame pasienyje su Baltarusija. Kita vertus, miestelis, išsibarstęs ant keleto kalvelių, atrodė nepatrauklus ekspediciniam darbui – per didelė erdvė trumpam užklydusiam prašalaičiui pastebėti ir tai, kas paviršiuje, bandant už to kabintis...

Besidarbuodama pačiame Adutiškyje, nesirinkau lietuvių ar nelietuvių pateikėjų, o ir pasirinkimas ribotas, visiškai nežinant miestelio, kai vadovaujiesi ėjimo į pirmą pasitaikiusią trobą strategija. Ekspedicijos užrašų paskutiniame puslapyje jau turėjau pasižymėjusi vietinės, čia gimusios, augusios ir tebegyvenančios rusės, galinčios daug papasakoti apie miestelį, pavardę, kai vieną rytą vėl reikėjo pradėti viską tarsi iš pradžių ir leistis į naujų pateikėjų paieškas. Pasukau gatvele, kur turėjo gyventi minėta moteris. Nusakymų (išskyrus gatvės pavadinimą), kur gyvena galimi pateikėjai, užrašuose nesižymėjau – detalus „aprašymas“, kaip rasti netoliese gyvenantį miestelėną, ne kartą išvedė į miestelio pakraštį taip ir nepamačius ieškomos sodybos. Eidama nurodyta gatvele, vienuose gonkeliuose pamatau senolę – įsuku. Čia mano ieškomos moters ir gyvenama. Pakviečia užėiti ir susėdame čia pat, gonkeliuose. Pasiguodžia, kad kiemas nešienautas – nėra kam, o pati jau sveikatos neturinti. Neseniai palaidojo vienturtę netikėtai mirusią dukrą, liko anūkas, kuriam reikia padėti – kaip kitaip, jei ne pinigais, o pensija nedidelė... Iš šių namų tiek ir teišsinešu. Ne pirmą sykį šioje ekspedicijoje su-

.....

patirtys advento-Kalėdų ciklo tikėjimuose, *Tautosakos darbai*, 2010, [t.] XL, p. 42–65; Vilma Daugirdaitė. „Svetimas turtas neina į gera“: pohloloaustinės refleksijos iš folklorinės perspektyvos, *Tautosakos darbai*, 2010, [t.] XL, p. 80–96; Bronė Stundžienė. Folklorinis vargo naratyvas: Kristinos Skrebutėnienės fenomenas, *Tautosakos darbai*, 2010, [t.] XL, p. 15–41.

kaupia patirtis ir namų durys (nepriklausomai nuo jų šeimininko tautybės) atsitiktinai užklydusiam prašalaičiui neatsiveria...

Pasuku kita gatvele. Kieme vėl pamatau sulinkusią senolę – puiki proga užkalbinti. Užeinu. Pasisveikinu. Nesulaukusi atsakymo ir pamaniusi, kad senutė galbūt neprigirdi, garsiau nei įprastai prisistatau. Kiek patylėjusi moteris rusiškai atsako: *Penkiasdešimt metų čia pragyvenau ir neišmokau lietuviškai – progos nebuvo*. Ir ekspedicijoje, ir grįžusi svarsčiau, kodėl tąkart paskubėjau atsisveikinti ir nuėjau, nė nepabandžiusi gauti atsakymo, kaip „stebėtojo“ statusą Lietuvoje pasirinkęs kitatautis susieja save su šalies, iš kurios kilęs, kultūrine tradicija. Juozas Šorys vienoje diskusijoje yra pasakęs, kad „folklorinės ir etnologinės medžiagos rinkimas yra savaip subtilus ir netgi intymus dviejų skirtingus interesus turinčių asmenų bendravimas – ir dalykiškai pragmatiškas, ir žmogiškas sielų *suokalbis*“³, kuris, pridurčiau, tikriausiai užsimezga arba neužsimezga jau susitikimo akimirka.

Paskutinę ekspedicijos dieną buvau „susiplanavusi“: jau turėjau pateikėją viename pasienio kaimeliu. Tačiau tąkart dialogas nesimezgė, galbūt pokalbį mėginau kreipti kalbintiems žmonėms neaktualia tema... Atsisveikinu. Turiu dar pusdienį, bet šiame kaime sukiniėjasi ir kolegės, todėl, nenorėdama užėiti ant jų pėdų ir išgirsti *čia viena tokia ką tik išėjo*, ką šioje ekspedicijoje jau buvo tekę girdėti, pasirenku gretimą, man visiškai nežinomą kaimelį. Pasiekusi kaimo kryžkelę, apsidairau. Matau keliu einantį senuką, kuris tuoj įsuka pro vienus vartelius. Nusiveju. Bet, kaip vėliau paaiškės, įsukau ne į tą kiemą. Gal ir neatsitiktinai... Eidama pasieniu pamatau *po langu* sėdinčią senolę. Beldžiu į duris. Pasigirsta klausimas: *Kas čia?* Prisistatau. Senolė praveria vidurdienį iš vidaus užkabintas duris ir pradeda sakyti, kad nieko ji nemokanti, – mat jau žino, kad išvakarėse užrašinėju dainas iš gretimo kaimo moterų. Pasakau, kad ne tik dainas renkame. Užrašinėjame ir pasakojimus, sapnus; pastaruosius, man tik paminėjus, pradeda pasakoti stovėdama tarpduryje. Pajuokauju, kad ji man tinkanti, jei tik įsileis į vidų. Įėjusi dairsi, kur galiu prisiglausti su savo diktofonu, o senolė kviečia į kambarį, prie stalo, ir puola išjungti šaldytuvą. Pamačiusi laisvą rozetę virtuvėje, pasiūlau susėsti čia pat prie langelio, kur ji sėdėjusi ir man ateinant. Taip ir prasėdėsime viena priešais kitą besikalbėdamos ir stebėdamos moters tikriausiai žiūrėtą nužiūrėtą kelią, kuriuo tą popietę niekas taip ir nepravažiavo. Man beveik neklausinėjant pasakojimas vijo pasakojimą – ir vis man „tinkantys“. Kalbėjo nesustodama, tarsi nenorėdama paleisti į jos vienvakę užklydusio žmogaus. Kalbėjo apie viską: iš užmaršties traukė atmintyje įstrigusius mitologinius siužetus, dar kartą permąstė įsiminusius sapnus, *ant kelio užvesta* prisiminė būrimų ir tikėjimų, pasidžiaugė sūnum, anūkiais, proanūkais, guodėsi dėl vyro mirties, vis grįždama prie gyvenimo, kuris buvęs labai nelengvas. Kalbėjo šio krašto ekspedicijoje ausiai jau įprasta tarpe, todėl nustebau jai pasakojant išgirdusi *o pas mus ten, Baltarusijoje*. Pasirodo, į šį kaimą ji atitekėjo iš gretimo Baltarusijos kaimelio, į kurį buvo nutekėjusi jos vyro

.....

3 Žr. Ką ir kaip renkame šiandien?: [Mokslinė diskusija], parengė Vita Ivanauskaitė, *Tautosakos darbai*, 2009, [t.] XXXVII, p. 185.

sesuo. Tos kelios valandos pas šią jau devintą dešimtį metų skaičiuojančią moterį tiesiog ištirpo... Išskubėjau užmiršusi net nufotografuoti „savo pateikėją“, bet pažadėjusi, kaip ji atsisveikindama prašė, paskambinti. Aplankiau ją dar kartą, jau rudenį. Ir vėl kalbos nepritrūko, tąkart išdrįso ir padainuoti. Tų dviejų susitikimų metu užrašytos medžiagos pagrindu ir parengta ši publikacija⁴.

APIE ĮSIGYVENIMĄ KITAME KRAŠTE

Atitekėjo mano kalbinta moteris į rytų Lietuvą, kai šio krašto lietuviškos kaimų bendruomenės *savus* ir *svetimus* sijojo per etninį kalbinį rėtį. O dar vyro tėvų kaimynystėje gyvenusios garsios kovotojos už lietuviškos išsaugojimą šiame krašte Lenkijos okupacijos metais ir jos anytai priekaištavusios, kad sūnus vedė ne lietuvę:

„Taigi do kap cia attekėjau, tai buvo tokios davatkos, kap vadzindavo gi, Rameliūčios. Tai anos jau labai až Lietuvų baisiai [kovojo]. Tai mano anytelai sakydavo, ku ajajai, kamgi tavo sūnus ėmė gudį, ne lietuvių gi jau. A tadu kap attekėjau, aš iškart pradėjau cia lietuviškai kalbėc. I poterius lietuviškai. I buvo majavos par tas gi davatkas. Tai jau kap cik aš atainu, tai mani až rankovės, pritįsia prie sau, paklupdo. Nu, i giedojau gi jau lietuviškai, i poterius kalbu lietuviškai. Nu, tai kunigas jau kap kalėdoja, tai visadu vaišindavo per juos, per tuos Rameliūčias, – anies buvo irgi turtingi <...>, tai tadu, būdavo, aina visas kaimas tį, pas Rameliūtes tas. Tai nuvejom, tai pritįsė net prie kunigu: „Vagi, buvo gudefė, a dabar gi i lietuviškai kalba, i lietuviškai gieda, i lietuviškai poterėlius kalba.“ Kunigu išgyrė jaugi mani labiausia, ku lietuviškai [bendrauju]“ (LTRF cd 456/21/).

Jau tvarkydama ekspedicijos medžiagą svarsčiau, kad greičiausiai ne tik patriotinės vietinės bendruomenės atstovų nuostatos buvo impulsas mokyti lietuvių kalbos. Ant-
rą kartą lankantis šios moters papasakota *gyvenimo* istorija tarsi suverta iš istorijų apie kraustymąsi iš vienu namų į kitus, kol pasistatyti tie tikrieji, savi namai, iš kurių niekur nenorinti išvažiuoti. Ar ne susiejimas savo gyvenimo su vyro šeima, su kraštu, kur bus tavo namai, tarsi savaime susaisto žmogų ir su kultūrine to krašto tradicija ir kalba?

O įsigyventi kitame krašte tikriausiai nebuvo sunku, nes kultūrinės aplinkos, išskyrus kalbinę situaciją, pasikeitimo tarsi ir nebuvo. XX a. viduryje Lietuvos ir Baltarusijos paribio regione kasdienybės „pragmatikoje“ remtasi į tą pačią folklorinę–mitologinę patirtį. Žemiau pateikiamos dvi identiškos patirtys iš Baltarusijos ir Lietuvos.

.....
4 Šifruojant tekstus pirmenybė teikta garso įrašams. Laužtiniuose skliaustuose – publikacijos parengėjos aiškinamieji intarpai.

„Važiuk greičiau namo, bo jinai atais ko skolinc un jus“:**apie kaimynę burtininkę Baltarusijoje**

A ten to irgi vo buvo tokia moteris pas mus, kap tį vis gyvenau, tį toj Baltarusijoj. Kap čia gi aš mažiau [žinau, kas buvo], nu, čia, žinai, gyvenau jau ilgai, bet vis ciek tį man daugiau atsiminimo yra, tį, kur žmogus gimįs jau. Tai vot buvo tokia moteris, jinai mokėjo, skaitai, pienų atajima iš karvės. Nu, i ana buvo kaimynystėj pas mus. <...>

I moma nuvažiavo pas tų jau, kuris ita mokėjo žadec i burtininkas anas buvo, viskas. Anas sako: „Važiuk greičiau namo, bo jinai atais ko skolinc un jus.“ Nu, i sako moma, kadai gi tai nebuvo nei tų transportų, arkliau gi [važiavo], nu, sako, aš arklį varau, kad nai greičiau, a jinai vis ciek spėjo. Jau tadu žinojom gi, i kas, vot. Nu, i kadai tuos stovus [turėjom], audė gi. <...> Tai, sako, stovėjo tį kitos moterias jau tas zatykalknikas [šaudyklė] <...>, tai, sako, to neįėmė. Laukė, kolai jau ceta baigė, i itų stvėrė i paėmė nusinešė. Tai pas mus tadu gyvuliai vis [nesisekė]: tai karvė prapuola, tai arklis nuskenda, tai vot tep tokių nelaimių visokių i nelaimių, i nelaimių, i nelaimių...

– *Mama nebandė išsiaiškinti, o ką daryti, kad nuimtų tuos burtus, ar čerus?*

– Ot to aš i nepasakysiu. Anas sako, kad sunku, nieko negalima padaryc. Sako, jinai ais (i vo kadai gi buvo dangsciai šicie dingta šaudais), ana šaudų ištrauks, <...> i itai jau negerai (LTRF cd 456/3/).

„Jūs užvysit tų moterį, katro jum labai blogai daro“:**apie kaimynę burtininkę Lietuvoje**

Čigonė kartų [būrė]. <...> I tadu ana sako: „Jum labai žmonės pavydzi gyvenimi. Bet, – sako, – jūs pradėjot iš vargų, iš savo kruvinų mazalių viskų ašsigyvenot, a dabar žmonės pavydzi. I vot bus metinė švintė, metinė, – sako, – jūs užvysit tų moterį, katro jum labai blogai daro.“

Nu, i aš galvoju, kap čia gi bus jau. Ataina Keturiasdešimtės [Keturiasdešimties šventųjų kankinių diena kovo 10 d.], ite kap būna bažnyčioj, kartų un metų anies būna. Mes nuvažiavom bažnyčion, atvažiuojam [iš bažnyčios]. Sakau, tegul gi būt pirma pasdarį. Sako [čigonė]: „Ana lakios visa po putom i un tavi atlėks, i tu užvysi paci jų, kas tau blogai daro.“ Nu, i teisingai. Atvažiavom iš bažnyčios. Ajezau, kap pradėj [ta moteris durniuoti]. Itai va kaimynai gyvena – tai moteriai lungų išmušė. Un mus atalėkė visa atsipūtavus. Nu, sakau, gal i teisingai [čigonė sakė]. <...>

A tadu kartų irgi va to paci kaiminka mano – tai įdomi ana kokia – ataina: „Tu žinai, man pamainyk [grūdus]. Vo aš atanešiau kviečių, a tu man duok miežių

bliūdelį.“ Bliūdelin tį tep unpilta. Nu, tai kad ana sakyt: imk tu išpilk kur tuos [kviečius] ir man tadu duosi miežių. Aš kap toj durnelė (kap aš nieko neburiu, nieko nenoriu blogai nei žmonėm padaryc, nei aš suprantu tų burtų, nei aš noriu, aš jų bijau) sakau: „A kų tu [darysi]?“ – „Man reikia ažžadėc.“ – „A kur tu, – sakau, – ažžadėsi, kad cia par mus niekas nežada?“ – „Tai va ito kaiminka žada.“ Galvoju: „Pirmokart girdziu, ku ana žada.“ Paršu jau ji [miežių norėjo], paršas susirgo. Nu, i pajėmė, nedavė man juos išpilk tuos grūdus [kviečius], ale paci kliusc un ito, un sųsparos, tuos grūdus.

Tadu klausiu aš pabuvus jau, klausiu tų jau, šitų vagi kaiminkį: „A buvo ana un tavi atajus žadėc?“ Sako: „Nebuvo. Dzieve link šonan, nei aš, – sako, – moku žadėc.“ Nu, tai matot, tai visgi kas tai yra. <...>

– *Bet ar jums, ar gyvuliams kas atsitiko?*

Visa ko buvo gyvenimi. I gyvuliai prapuldavo. Vienus metus tai ažkart dzvi karvės [nugaišo]. Cik vienu ažukasėm, i kita [susirgo]. Atajo šitoj daktarė, kur gyvulių daktarė, sako: „Ajai ajai, bijau jum i sakyc jau. Jau i tos karvės nēr.“ Tai matot, kap įdomiai sirgo. Visas kraujus išejo gabalais iš vidaus. Kraujus griūna i griūna gabalais. <...> Buvo visokių nelaimių, visokių (LTRF cd 456/8/).

Pati moteris sakosi niekada jokiais burtais neužsiiminėjusi. Jokių burtų nežinojo, nedarė ir jos bei vyro tėvai. Antra vertus, tarsi savaime iš tėvų perimtos, bet tikriausiai ne tik iš pagarbos tradicijai kasdieniame gyvenime taikytos įvairios maginės praktikos, turėjusios saugoti nuo blogybių bei nelaimių ir užtikrinti sėkmę ūkyje, nelaikomos burtais ar prietaisais, nes neretu atveju jos neatsiejamos nuo krikščioniškosios tradicijos. Jai atrodo, kad jokie čia *burtai*, jei pavasarį pirmą kartą išgenant gyvulius dėl kiekvieno iš jų po tvarto slenksčiu dėti kiaušiniai, kurie paskui į bažnyčią buvo nešami; beje, kalbinta moteris tai dariusi, kol gyvulius laikiusi. Arba – ne tik ant pirmo kepamos duonos kepalo, bet ir papjovus kiaulė jai ant krūtinės kryželis padaromas⁵ (LTRF cd 456/18/). Vis dėlto besikalbant atsiverianti valstietiško gyvenimo kasdienybė, pačiai moteriai to nepripažįstant, buvo neatsiejama nuo įvairių maginių apsidraudimo / apsisaugojimo ar gydymo priemonių.

„Reikia išvežč, kur keliai kryžujas“: apie kosulio gydymą

Buvo ciktai aš do i brolis, do sasarias nebuvo, jinai paci mažoja. Bet i man tį kiek, mož pinki metukai buvo gal, a broliukas dar mažesnis gi buvo, anas ben keliais metai až mani mažesnis. Tai jam mož koki metai ar du metukai buvo, nai

.....
5 Beje, per tą pačią 2010-ųjų metų ekspediciją dar pasakoję, kad būtent pirmojo kepalo duoną užkalbėdavę, jei žmogų ar gyvulį gyvatė kirsdavusi. O sergant radikulitu šis kepalas, ką tik išimtas iš krosnies, buvo dedamas prie skaudamos nugaros, o vėliau sušeriamas gyvuliams.

i daugiau. Nu, ir susirgom. Kochlius tokis, labai kosulys: kosci i kosci tas vaikas be jokio peraryvo. Aš nežnuau, dabar gal tokių i ligų nėra. Taigi labai seniai buvo, ko gi nori. Nu, tai kas pasakė momai, ku reikia išvežč, kur keliai kryžujas, i tį jau iškelc tuos vaikus i palikc. I važiuoc jai, e vaikai tegu lieka jau, kad anys išsigųst, išeina. Tai tadu jau tas kosulys praaina. Nu, tai moma tep i padarė: susodzeno mus, mani i broli, nu, i nuvežė. Sako: „Ajai vaikeliai, išlipte, va cia mano kas pagedo, reikia man pataisyc.“ Mus išlipė, do tį tokis grovelis buvo, aš jau net atsimenu, tokis grovelis, až to grovelio pasodzino. Sako: „Aš vo ratus pataisysiu, tadu jus paimsiu.“ I ana, brat, kap pradėjo tų arklį mušč i nušk su tuo arkliu. A mes i likom. A rauscim gi abu, gvalt vaikai rėkiam. Tai sako moma, man tep gaila pasdarė, kad tu jau dzidesnė i paimtum lėktum paskui jų viena, bet, sako, paci grabojuos par tų grovelį i itų vaikų po pažasciu pasmygus tįsiuos, tų i broli nepalieku. Tai moma sako, net verkiau, kap gaila. <...> Nu, i tadu gi ana grįžo, pajėmė mus. Ot neatsimenu jau, a tas kosulys prapuołė, a ne. Ale gi tai vis koki burtai kadai buvo gi jau. Tai itų dar net aš atsimenu. <...> Kadai tai visokių gi tų [burtų buvo]. Visgi kas pasako. A tį mačija? A galgi. Mož i padėjo tadu, aš jaugi nemenu ito. Visokių nesąmonių [buvo] (LTRF cd 489/13/).

Pilnaty reikia kiaulę pjauti

– *O ar stebėjot, koks mėnulis, kai kiaulę pjaudavot?*

– Pilnaties reikia pjauc. Sako, tadu kap verdzi, tadu kaciłi jau pribūna [mėsos], būna pilna. A kap jauno [pjauni], tai kirmėlės tadu jau randas labai. Tep ite sakydavo no sanybos, bet dabar gi jau, kap žinot, [nežiūri]. Kadai gi tai nebuvo nei tų šaldytuvų, gi nieko. Žmonės sūdzydavo tuos lašinius, tas dešras darydavo, viskų. Pakabindavo [ant aukšto], bet kap dangsciai buvo šiaudziniai, tai anies nepralaidavo saułės, i karo. E dabar gi po šituo šiferiu kap pakabini, tai teka gi iš jų, varva viskas. Negalima (LTRF cd 456/17/).

IŠ DAINŲ KRAIČIO: „DAUG MOKĖJAU AŠ JŲ,
BET DABAR PRIMIRŠAU JAU“

Iš folklorinės pozicijos bandant žvelgti į šios moters kultūrinio tapatumo apraiškas, ir be išsamių tyrimų akivaizdu, kad jis neatsiejamas nuo baltarusiško savitumo, bet daug jame ir „lietuviškos dvasios“. Paprašyta padainuoti, ji nė nesusimąščiusi pradėjo atmintyje ieškoti lietuviškų dainų, kurių išmoko atitekėjusi į Lietuvą:

„Tai cia vis gi, būdavo, suveidavo [žmonės]. Suvejimas kokis – pakviecia [ir mus]. Dainuoja, tai i aš imu tadu jau galvon, i moku“ (LTRF cd 489/1/).

Kai jai padainavus kelias dainas lietuviškai paklausiu, gal prisimenanti ir baltarusiškų, nuoširdžiai nustemba: kaip čia dabar dainuosi nelietuviškai. Bet paraginta perėjo prie baltarusiškų dainų repertuaro. Dainavo iš atminties, ne iš sąsiuvinio. Nors tiek vienas, tiek kitas, netikėtai užkluptai, iš praeities „susigrąžinti“ nebuvo lengva:

„Do gi pirmai daug mokėjau aš jų, bet dabar primiršau jau: niekur nei dainuoji, nei aini – gi sanas žmogus, tai kur cia“ (LTRF cd 489/1/).

Vis dėlto jei jau prisimindavo dainą, dainuodavo nesupainiodama nei žodžių, nei melodijos, tarsi nė nebūta tų *nedainuotų* dešimtmečių...

Dainų tekstus šifravo Vilniaus pedagoginio universiteto lektorė *Nina Petkevič*, melodijas spaudai rengė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto jaunesnioji mokslo darbuotoja *Rima Visackienė*, natografavo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto muzikos redaktorė *Eligija Garšvienė*.

Ой, пялун-пялун

♩ = 72

as | – Ой, пя - лун - ня - лун, ня - лун у га - ро - дзя,
 ой, пя - лун - ня - лун. ня - лун у га - ро - дзя,

① 17 ② 8,14,17 ③ 15 ④ 5 ⑤ 8,14,17 ⑥ 15 ⑦ 5

1. – Ой, пялун-пялун,
Пялун у гародзя, (2x2)	5. – Мяне ў маладой
Брацятка адзін. (2x2)
2. Хто цябе, пялун,
У гародзе сеіў? (2x2)	6. Брацятка адзін,
У госці ня едзіць. (2x2)
3. – Сеілі мяне
Буйныя ветры, (2x2)	7. А як прыедзіць,
Так ні начуіць. (2x2)
4. А палівалі
Дробныя дожджы. (2x2)	8. Адну ночачку
Піраначуіць, (2x2)

9. Ён жа і тую
Піраташнуіць. (2x2)	14. – Пажджы, брацятка,
Майго абеду. (2x2)
10. Всё пад акенцам
Спацькі кладзецца. (2x2)	15. – Дзякуй, сястрыца,
Я й так заеду. (2x2)
11. Часта-часценька
Ў акенца гляніць: (2x2)	16. Я ж маладзенька,
Дурненька была, (2x2)
12. – Ой нету, нету
Белага свету. (2x2)	17. Свайго брацятку
Ні прапусціла, (2x2)
13. Устань, сястрыца,
Дамоў я еду. (2x2)	18. Аб яго жыццё
Ні распытала, (2x2)
19. Аб сваё гора
Ні расказала. (2x2)
LTRF cd 489(7)

Да пайду ж я лугам, даліною

g. 162 ① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧ ⑨ ⑩ ⑪ ⑫ ⑬ ⑭ ⑮ ⑯ ⑰ ⑱ ⑲ ⑳ ㉑ ㉒ ㉓ ㉔ ㉕ ㉖ ㉗ ㉘ ㉙ ㉚ ㉛ ㉜ ㉝ ㉞ ㉟ ㊱ ㊲ ㊳ ㊴ ㊵ ㊶ ㊷ ㊸ ㊹ ㊺ ㊻ ㊼ ㊽ ㊾ ㊿

Да пай - ду ж я лу - га - м. да - лі - но - ю.
да пай - ду ж я лу - га - м. да - лі - но - ю.

1. Да пайду ж я
Лугам, даліною. (2x2)	7. – Мамка родная,
Пасцель ці мяккая? (2x2)
2. Там стаяла
Верба з каліною. (2x2)	8. – Мякчэй, сынку,
Як тваей жонкі слоўца. (2x2)
3. Да стану ж я
Ягодачкі есці, (2x2)	9. – Прабачай, мамка,
Няродна дзіцятка. (2x2)
4. Будуць ісці
Ад матулькі звесці, (2x2)	10. Яна ўчора
П'яненькая была, (2x2)
5. Што сын мамца
Пасцелечку сцеліць,
Да што сын мамца
Пасцелечку сцеліць.	11. Сягоння рана
Галоўка балела, (2x2)
6. А паслаўшы,
Пытаецца яе,
А паслаўшы,
Пытаецца ў яе:	12. Яна з табою
Гукаць ні хацела.
LTRF cd 489(12)

У адным садочку салавей шчабечыць

The musical score is written in 3/4 time with a tempo marking of quarter note = 72. It consists of three staves of music. The first staff has five circled numbers (1-5) above it. The lyrics are: У ад - ным са - доч - ку са - ла - вей шча - бе - чыць. The second staff has the lyrics: а ў дру - гім са - доч - ку сын з мам - кай го - во - рыць. The third staff has circled numbers (1-5) above it and the lyrics: жо - н - ка мне мі - ла.

1. У адным садочку
Салавей шчабечыць,
А ў другім садочку
Сын з мамкай гаворыць. | 2. – Сыне мой, сыне,
Сыне наймілейшы,
Да хто ж цябе, сыне,
Да ёсць найвярнейшы? |
|--|--|

3. Ці жонка, ці цешча,
Ці мамка радная,
Ці жонка, ці цешча,
Ці мамка радна?
4. – Жонка мне міла
Як яблынка цвіла,
А мне цешча міла
Толька для прывету,
5. А мамка радная
На ўвесь свет любая,
А мамка радная
На ўвесь свет любая.
6. Як мяне насіла,
Цяжэнька хадзіла,
Як мяне радзіла,
Ручачкі ламіла,
7. А як гадала,
Ночку недаспала,
А як вырастціла,
На ўвесь свет пусціла.

LTRF cd 489(10)

А ў чысцінькім полі бяроза стаяла

$\text{♩} = 66$

А ў чыс - тіль - кім по - лі бя - ро - за ста - я - ла.

а ў чыс - тым по - лі бя - ро - за ста - я - ла.

① 8 ② 2-9 ③ 5,7 ④ 2-9 ⑤ 2-9

1. А ў чысцінькім полі
Бяроза стаяла,
А ў чыстым полі
Бяроза стаяла.
2. Маці свайго сына
Ў войска выпраўляла,
Маці свайго сына
Ў войска выпраўляла:
3. – Ідзі, ідзі, сыноч,
Ідзі, ні бадзайся,
Чыраз год, чыраз два
Дамоў варачайся.
4. Адзін год праходзіць,
Другі наступаіць,
Маці свайго сына
З войска піраймаіць:

5. – Ой, здрастуй, сыночык,
Ты ж мая дзяціна,
А нашто нам гэта
Чужая сіраціна?

7. Сына пахавала
Ў зялёным садочку,
А нявестачку
На самым біражочку.

6. – Ой, ня ўмела, маці,
Ты нас піраняці,
Дак умей ты, маці,
Хоць нас пахаваці.

8. На сыну пасадзіла
Чырвону каліну,
А на нявестацца –
Горкаю асіну.

9. Яны раслі, раслі
Дай пахіліліся,
Іхныя вяршочкі
Ўмейсца схадзіліся.

LTRF cd 489(8)

Як я была сем лет удавою

Як я бы-ла сем ле-т у-да-во-ю. як я бы-ла сем ле-т у-да-во-ю.

1. Як я была
Сем лет удавою, (2x2)

2. Я ня мела
Нажа пад сабою. (2x2)

3. Як я стала
І з міленькім жыці, (2x2)

4. Стаў мяне мілы
Нагаячкай біці. (2x2)

5. – Ой, памру, памру,
Мой міленькі, памру. (2x2)

6. Зрабі мне, мілы,
З паперачкі труну, (2x2)

7. Выкапай, мілы,
У садочку магілу, (2x2)

8. Пасадзі, мілы,
У галоўца каліну. (2x2)

9. Будуць дзетачкі
Калінку шчыпаці, (2x2)

10. І сваю мамку
Яны ўспамінаці. (2x2)

LTRF cd 489(6)

„O PAS MUS TEN, BALTARUSIJOJ“:
IŠ TRADICINIŲ MITOLOGINIŲ MOTYVŲ

Baltarusių tyrinėtoja Jelena Boganeva, apibendrindama 1995–2002 metų etnofolklorinių ekspedicijų Baltarusijoje medžiagą, pažymi, kad gyvybingiausi pasakojamieji žanrai yra fabulatai ir memoratai (*былички, бывальщины*)⁶. Būtent senieji tradiciniai mitologiniai motyvai, „atsivežti“ iš Baltarusijos, užklydus tautosakos rinkėjui, pirmiausia išniro ir kalbintos moters atmintyje. Nors mitologizuoti pasakojimai reflektuojami greičiau kaip praeities reminiscencijos, mat dabar tokių atsitikimų negirdėti, tačiau jų tikrumu neabejojama: negalėję juos pasakoję gerai pažinoti žmonės meluoti. Po papasakotų klasikinių siužetų pateikėjos pridėdami pamąstymai, kad šiandien tokių dalykų nesigirdi, skirti ne tradicijai paneigti, o greičiau pasikeitusiai situacijai konstatuoti.

**„Arklys visas net po putom – tokis sunkus tas baronas“:
apie susitikimą su nelabuoju**

Dabar tai niekas neprisdavinėja, a kadai pasakojo. Iš mūs kaimo važiavo žmogus [turgun]. Pas mus turgai vis labai toli būdavo, reikė net Adučiškin važiuoc, Pastoviuosna net važiuoc. Tai toli ite išeina, bene ko aštuoniolika kilometrų net turgun. A cia kur arciau buvo, tai tį jau menkas turgus buvo. Nu, tai žmogus išvažiavo. Kolai tį anas turguj pabuvo... a žinai, jau žiemų tos gi dienos trumpos. Nu, jis jau važiuoja per va šitų miškų, jau dabar važiuoja tį tan mūs jau kaiman (cia iš mūs kaimo i buvo). Nugi kad jeigu anas melavo, tai i aš meluoju; nežnau, bet anas pasakojo. Nu ir, sako, važiuoju, žiūriu – guli baronas un kelio. Sako, ragai dzideli, juodas, gražus baronas tas. Nu, sako, ajai, apsidziaugiau. Sako: ajajai, iš kurgi tas jėmės baronas? Tai man gi dabar laimė, kas tau. Gyvulus gi, gerai jau. Čiut anas jį unvėlė, tų baronų, jau vežiman tan, rogėsna. I važiuoja. Sako, vežė vežė, arklys visas net po putom – tokis sunkus tas baronas. Nu, atvažiavo anas namo. Jaugi sutemj, žinai, kap toli važiuoc, a dziena trumpa žiemų būna. Nu, i paskiau atkinkė arklj, viskų sutvarkė. Nuveina gi jau pakviesc žmonų, sako: „Aime, man palaimėjo šiemet, baronų radau, – sako, – aime tų baronų iškelc, bo aš negaliu vienas iškelc.“ Ataina to moteris, sako: „Kokis gi cia baronas, Dzieve mano?!“ A tį akmuo, dzidziausis, kap atkelc, unvelta akmuo, a jam akysi – baronas.

Nu, tai vo visap gi buvo, ajai, visokių kokių nesąmonių.

A paskui tai do mano tėvas pasakojo. Anies nuvažiavo irgi turgun. Nu ir, sako, aš tį kur [užtrukau] – užsibaltuj anas – a tas jau žmogus ir nuvažiavo. E man, sako,

.....

6 E. M. Боганева. Современная жанровая специфика белорусской народной прозы. На материале этно-фольклорных экспедиций 1995–2002 гг., *Славянская традиционная культура и современный мир*, 2005, выпуск 7, p. 67.

akysi išsidavė, kad tas žmogus yra. Nu i, sako, atsisėdau aš vežiman. I važiuoja ite jau namo su tuo žmogum. Atvažiavo namo, sako, kas tai aš paskėliau, kas man šalta, negaliu.

I anas [tėvas] tįsta, ot. I visi kalniai (kada gi toki kalniai būdavo, tokios sarmėgos, kap vadzindavo, žinai, važiuodavo arkliais, tai šalta), a tį visa praplėšyta cieį kalniai, visa kas. Jį gi tįsė per žemį, per tų sniegų. Tai vo kokių nesąmonių visokių. <...> Ite mano tėvas pasakojo. Jam itei buvo. Tai jau cia tai irgi ne melas. Nu, mano protu, kap meluos gi anas, tėvas (LTRF cd 487/2/).

„O būna, paima auksų ažukasa“

Kada gi tai prisdavinėjo. O būna, paima auksų ažukasa. Dabar žmonės jeigu i turi to aukso, tai paveldi tai dukterai, tai sūnui, tai tį anūkui, nu, kam kas nori. Bet jau kap kada, tai paima ažukasa jį žemėn. Ažukasa žemėn i ažkeikia, išeina, vot, kad tų i tų darys tas žmogus, tai tas cik gali jį paimc. E jeigu tu jo i rasi, jeigu tu nežnai to, kuom anas jį ažkeikė, tų žodzių, tai anas i vė žemėn nuveina, i baigta.

Sako, aina kokia ubagė – snargliuota, tokia baisi, vo sana, kap i aš [juokiasi]. Nu, i aina jauna moteris tį a vyras, nežnau, jau kas. Sako [ubagė]: „Apšluoscyk man nosį!“ Ana sako: „Tfu! Jau aš tokiam... jai nosį do šluoscysiu!“ Nu, i nuvejo anas i ana. Aina kici jau žmonės. Ana i kiciem jau žmonėm (a tį vyriškas, jau nežnau) sako: „Pašluoscyk man nosį.“ Tas sako: „Nu, duok, pašluoscysiu.“ Sako, kap pradėjo nosį šluoscyc – krūva aukso išbyrėjo iš jos.

Tai vis sanybos gi pasakojo žmonės. Bet dabar jau niekas nei cia prisdavinėja, [nei ką].

Cik vo, sakau, Jakeliuos viena moteris tai pynė i pynė, ku, išeina, vyras mirė ir vis ciek ataidavo namo. Tai aš jau netikiu, nežnau (LTRF cd 487/2/).

„Aš begom lėkc, i anas begins“: kaip pakaruoklis vaidenosi

O pas mus ten, kap aš buvau savo do namuosi ten, Baltarusijoje, tai pas mus vyrai aidavo lošč kortom. Suveina vyrai, tį kaimas buvo dzidelis, mūs kaimas.

Nu, ir dzienuį girdzi, kad kas vaikščioja ten per lubom jau [pas mus namuose]. Nu, šito ceta paslypėjo pažiūrėc, kas ten jau. Žiūri, kad kaimynas. Tai jinai kap išsigando, tai nežnojo, kas i sakyc. Stovi balta ir vis gudiškai: „Nulip! Nulip! Kų tu tį darai! Nulip!“ <...> Tį kada buvo toki namai, žinot, po vienu stogu i kolidoras tokis, i tvartas – visa po vienu stogu, sanybinis buvo. Nu i anas tan tvartan nušoko. Anies (do buvo vienas vyras tį) išejo i stovi anies durysi – kur anas gi

dėsis, iš tvarto tai ais. Sako, išėjo visas baltas, rankos dreba. Kaimynas, vo visai kaimynas. Ir dar giminė, mano tėvo pussasarį anas buvo turėjęs, jie jau apsivedį buvo. Nu, ir paskiau moma mano nuėkė tuos vyrus kviesc jau namo, ką toks jau atsitikimas. <...> A anas, kolai moma spėjo tį nuveic, anas nuėkė i sėdos jau kortom lošč. Nu, i tie jau vyrai (sako moma: „Vagį pagavom“) sako: „Reikėjo kepurė nuimc.“ A moma (a jis su tuo, su briliu g): „Tai, – sako, – buvo su briliu, tai aš i negalėjau, nenujėmiau.“ Nu, visi gi i suprato, kad jau anas.

Ir po to laiko ciagi jau visi pradėjo gi kaimynai [sakyti], ku tu kap savo, tai tu nepadavinėsi [į teismą]. Jeigu tu nepadavinėsi, tai mes paduosim. Nu, nuvejo tan tvartan, prauda, pradėjo ieškoc, ką anas gi vogė. Tai lašinių atpjauta gabaliukas, Jėzau tu Marija! [Suploja rankomis.]

Nu, i anas buvo un namų atajįs, išeina, pas tos [žmonos] – moma gyveno i dukra. <...> Nu ir anas, kap pradėjo gi cia bobos jau jį barc (žinai, negražu gi jiem: i kaimynstėj gyvenam, i do giminės, visa), tai anas pajėmė nuėkė miškan nakciu, tį prieš dieną, i paskorė, vot.

Nu, paskorė gi, i viskas. Vežė laidoc jį Rimaldziškėn ten jau. Kadai žmonės nelaisdavo, jeigu žmogus pasikorįs, un kapų nelaisdavo laidoc. Nu, jį atgal grūženo i tį netoli tos vietos, kur anas pasikorė, i palaidojo jį. Nu, ir mano jau ceta, skaitai, tėvo sesuoį (<...> pradėjo tuos kluonus jau valyc, kur deda gi grūdus ir šienų – viskų), nu, jinai tų mėšlų nuveš jau tį kur iškracyc. Vežė tų mėšlų, i su šuniuku [buvo]. Sako, šuniukas lakia – neloja. Sako, žiūriu – stovi rankas razskėtįs [tas pakaruoklis]. Bet aš, sako, iš to [išgąščio] (jau kap ana išsigundo), tai aš nesupratau, a jis, a tep jau jai pasrodė akysi. Tai kap išsigundo, tai visų burnų susukė jai iš išgūscio. Bet tį buvo netoli pas mus tokis jau kap kokis ažžadėc mokėjo, visa, tai sutvarkė paskiau. Ana tį vandenį gėrė tų i prausės gal. Ale vo pasrodė.

E kuria nelaidė tį laidoc un kapų jį, tai irgi [pasirodė jai]. Jos buvo tį pasėta linai. I ana, sako, jau timsta, priteiminėja, e man noris [baigti], nedaug jau tį linų yra, noris, kad man baigc jau cie lineliai. Nesnori kitųkart aic. Nu, i ana baigė, sako, ainu, apsisuku, žiūru – anas paskui mani aina. Ajezau, sako, aš begom lėkc, i anas beginas. I aš, sako, lakiu, i anas lakia. I ana dałėkė (a tį, būdavo, kap kadai kaimūsi, tai tokia būna [tvora] ažtvarta ir vartai toki užsidaro), tai ana ažulakė i tuos vartus uždarė. Tai anas sako: „Laimį turi, kad vartus užsidarei...“ Ir to moteris, žinai, kiek padziūvo padziūvo i mirė nuo išgūscio.

Nu, tai vot toki du atsitikimai buvo. Jau cia tai jau ne melas. Cia jau teisingai buvo šitas. A vot dabar jau aš nežnau. Dabar ar laikai kitoki: jaugi daug kur karias, gi Viešpat' mano, niekur niekam niekas neprisduoda. Nė kokių nėra tų pasakų (LTRF cd 456/2/).

**„Jokios nēr išeities, reikia atkasc i galva atpjauc“:
apie į namus pareidavusį savižudį**

Baltarusijoje buvo paskorjis vienas žmogus. <...> Ale cia irgi jau saniai, ne dabar gi. Tai, sako, anas paskorė. Anies buvo baisiai turtingi. <...> Kumelius turėjo, tuos arklius gi gražus, visa, tarnai buvo, tarnaitės pas juos jau. Nu, i vot jam kas užajo – pajėmė ir paskorė tėvas. Buvo du sūnai. Vienas vedįs, a kitas dar nevedįs. Jiem jau labai negražu, kad, išeina, toki turtingi žmonės, a tėvas pasikorė. Ką jiem prigalvoc. Anies pajėmė kumelį tų užkinkė rogėсна, pasodzino tų tėvų negyvų, jau nuėmį nuo tos kilpos, davė vadelas rankon, bent jau kap jam sumygo, tų arklį i palaidė. Tas arkllys kap nulakė, tai kas tį tas negyvas – i išgriuvo gi anas. Tai tadu palaidė tokių pasakų, kad, skaitai, užmušė arkllys. Nu, i gerai. Užmušė. Palaidojo kap reikia – i su kunigu, su viskuom. I anys jau i kunigu neprispazino tų jau, kap pri išpažinties ėjo jau. Nė kokių pasakų nebuvo. Bet anas kasdien ataina, vot, tas jau tėvas jų, kuris paskorjis. Nu, i sako, lungan barškina (jos buvo, marcios, jau vardas Cholia): „Cholia, – sako, – lietus lyja, a tavo rūbai ori pakarta. Aš, – sako, – surinkau ir padėjau va čia kolidorij.“ Nu, ana vyru savo sako: „A Jėzau Jėzau, tėvas gi kaľbėjo.“ – „Kų tu plepi! Tu bijai, tai tu ir lepsi, kas nereikia.“ Sako, pasikeliam ryto, teisingai: rūbai cie sunešta i sudėta.

Tadu vė. Jieškojo anies arklių. Jieškojo jieškojo tuos arklius – i nerado vieno arkljo. Sako, vėl langan nakciu barškina: „Aš, – sako, – arklį atavediau i pastatiau tvartan.“ Pasikelia – teisingai: tas arkllys stovi tvarti.

Nu, tada jau tracias do atsitikimas. Iškūreno anies pircį. Vyrai nuvejo, išsiprausė <...> visadu vyrai priekin aina prauscis. Nu, išsiprausė vyrai, nuvejo moterys. Nuvej toj jau šeiminykė su tarnaiti. To tarnaitė sako: „Nuľėksiu dar vandenio, – tį buvo jau prūdas kokis, sako: – atnešiu dar vandenio šalto.“ Atalokia ana, sako, visa išbalinavus, sako šeiminykei: „Ajezau, tėvas aina vun nuo krūmų.“ Šeiminykas, kuris paskorjis. Ajezau! Anos kap išsigundo, tai grynos ataľėkė, grynos namo. Cie vyrai i daugiau jau pakvietė žmonių – gi mato, kad jau nieko nebus, nieko neišeina. Kasdien anas ataina. Pajėmė nuvejo pircin jau pažiūrėc kas. Tai traukė traukė tas duris – jokiu būdu pircin neunejo, neunlaidė anas jų pircin uneic. Nuvejo un rytojaus, tai visi rūbai, kų jų likį, tai visi pečiukan tan sukišta. A tį koki buvo bliūdai, tį kų prauscis, a tį kibiras kokis – visa un pečiuoko suversta.

Nu, i anies jau pagalvojo, ku, išeina, nieko gi nebus, išeities jokios nėra. Nuvejo jau un kunigų i prispazino kunigu, kad tep i tep jau daros, ku mes neturim ramybės, ku mes vot sumelavom, išeina, padarėm [taip], galvojom, kad bus gerai. Tai kunigas pasakė: „Jokios nēr išeities, reikia atkasc i galva atpjauc. Atpjauc galva i padėc kojosa.“ I tep, sako, padarė – po šios dzienos daugiau neatajo. Tai visi tep plepėjo. A tį buvo teisingai ar ne, tai negaliu žinocia. Bet ite pasakojo. Ot kokių kadai atsitikimų buvį. A gal ir buvį? Bet dabar gi tai jau niekas [neprisiduoda]. A

tį karias, a tį kų nori daro – niekas neataina. Tai kadai gi kur žmogų užgirsi, ku paskorjės, taigi Jezau, Jezau, Jezau... Niekur, gi niekur nesgirdėjo. A dabar gi tai, Dzevuli mano brungusiai, jauni, vaikai i bet kas sugalvojo – paskorė, sugalvojo – tų pasdarė, tai nukrito nuo kur, tai kų.

O regi, vaikeli, kiek aš tau prilepsėjau visokių nesąmonių. Aš tai nemeluoju, aš teisingai pasakoju, kad buvo tį Belarusijoj tep. Pasakoj. Nu, aš negaliu pasakyc tiksliai, aš gi nemačiau, bet pasakojo žmonės (LTRF cd 456/13/).

KELI FOLKLORINIAI DABARTIES AKCENTAI

Tipiškai senosios tradicijos atstovei per gyvenimą sukaupia folklorinė-mitologinė partitis, atsiverianti senuosiuose mitologiniuose motyvuose bei siužetuose apie kenkimų magiją ir įvairius tikėjimus, pasidaro nebeaktuali bandant modeliuoti dabarties vaizdą⁷. Tikriausiai nesuklysiu teigdama, kad senosios folklorinės tradicijos kontūrai seno žmogaus kalbėjime iš dabarties perspektyvos dar aktualizuojasi naratyvuose mirties ir pomirtinio gyvenimo tema. Čia dar pažymėtina, kad senolės kalbėjime galima užčiuopti lygia greta teigiamą paralelę tarp į pabaigą artėjančio jos gyvenimo ir pasikeitusio kaimo išnykimo. Paklausta, ar jų krašte *nėra naujos mados* žmonių žuvimo vietoje statyti kryžių ar žvakutes uždegti, svarstys:

„Nugi kad pas mus čia nebuvo tokios žūties. Ot vis, katari seni išmirę, vis savo mirciu pamiršta. A tep vo tokios avarijos ir nebuvi. Gal tep pačia būtų? Cik pas mus kaimas, tai kas jį žino, vo visur kaimūsi atstatė tuos kryžius, a pas mus jau ne. Cia, kur sustojimas, tai cia kryžius stovėjo kitoj pusėj. Bet kap nulūžo anas, tai tep i nulūžo. Jau nēr kam, visi sani“ (LTRF cd 487/2/).

.....
7 Čia maga pateikti pavyzdį, kai dabartis apmąstoma tarsi atsietai nuo kaimo, kadaise čia tarpusią žinojimo / būrimo tradiciją „iškeliant“ į miestą:

„– O apie stačiatikius ar staravierus nieko žmonės nekalbėję?

– Nugi vis pasakojo, kad šicie ne [stačiatikiai], staravierai, ciej jau daugiausia anie kažkap musi buvo [burtininkai], mokėjo tį kų išdarinėc. Ale anies, sako, kap va draugiškai, tai labai geri žmonės tep. <...>

– O nepasakojo apie juodas knygas ar černaknyžninkus?

– Pasakojo, ale kas juos tį [žino], dabar aš jau labai neatsimenu. Sako, knygų skaito i visa kų žino, i vardų pasako, i viskų. Nu, tai dabar gi sakė, kų šitan, ajezau, tį kur Vilniun, nežnau, kokios gatvės, tai irgi yra, kų nuveini, tai ana viskų viskų tau pasako, no pradžios gyvenimo. I vardų tavo žino, i viskų išpasakoja. Ale ten, sakė, lietuvi, žemaitė, ot. Tai jinai gal pagal mokslų mož, aš nesuprantu, iš kur ana jau tep žino. Viena moteris va buvo, mano viena pažįstama, tai sakė: „Dzieve mano, kap ana visų mano gyvenimų išsakė, kap, sakytum, jai kas papasakojis.“ Tai, sako, tį nat aišn reikia užsirašinėc. Tį gi labai žmonių [daug], sako, aina visi, katri gi va koki šiciej, ir Saimo net aina žmonės, i koki verslinsky ai, vot, nori verslų kokį taip kap jau [pradėti ir nori sužinoti], ar galima pradėc anas, ar ne. Sako, ana viskų viskų išpasakoja“ (LTRF cd 456/16/).

„Dabar jau n̄r kas važiuoč [burtis], n̄r kas: jau pasakys, kadu mirsi“

Nu, i dabar, kap sako, Vilniuj gi yra tokių, ku kap nuvažiuoji, tai viskų išpasakoją, jau visų gyvenimų tavo nuo pradžios lig baigos, vot. Jau aš kad jaunesnė, tai važiuočia.

– *O kodėl važiutumėt?*

– Ai, nežnau. Man va dabar įdomu būtų pre gyvenimų [sužinoti]. Bet dabar jau n̄r kas važiuoč [burtis], n̄r kas: jau pasakys, kadu mirsi. Tai cia neįdomu jau.

– *Tai gal nesakytų, kada mirsit. Tai ir jaunam neįdomu, jei pasakys, koks gyvenimas bus. Tai argi įdomu?*

– Ale ot važiuoja gi žmonės, i ne bet kap. Dar reikia užsirašyt, do iškart tai nepriims. Ten ailės gi. Užsirašinėja, tadu pasako, kelintą dieną jau atvažiuo. I sako, jaugi viskų išpasakoją, prost viskų išpasakoją iš tavo gyvenimo iki [dabar], kap jai kas rašo. Ale tį tai kortom, sakė, un kortų žiūri. Liepia kortas ištraukc, po vienai gal tį kap, aš nežnau. Mano to draugė pasakojō. I sako, viskų viskų viskų iš pradžios gyvenimo [išpasakoją]. Sako, sakysi, kad ana su tavim gyvenus kartu i žino, ot.

Mokslų, galgi mokslų varo, a iš kur anies jau žino tep, aš nepažįstu. Kap kadai tai sakydavo, ku čeraunykė, e dabar jau nežnau, dabar jau sako – mokslas, mokslų varo. Yra toki, kur mokus i pagal mokslo supranta, tos kortas gal supranta. Nu, kas juos tį žino, kap tį yr. Bet kap tį žmogū jau žinoc visų gyvenimų? (LTRF cd 488/1/).

„Jau jeigu gegutė kukuoja arci, jau vis ciek bus mirčiai“

I jeigu genys, skaitai, genys vo stuksi i stuksi anas bet kur, tai, sako, ite un mirties. I gali būc.

I jeigu gegutė kukuoja – [pranašauja mirtį]. Par mus, kap anas pasdarė pats sau itų gi, tai, žinai, mūs cia vo do daržai buvo <...>, i buvo pavasaris. Anas tų pavasarį gi ite i pasdarė jau ite. Tai buvo razdaryta vienos durias i kitos durias razdaryta. A cia bulves mes sodzianam. A anas gi kap visų laikų guli lovoj. Ateinu aš paskui no tų žmonių, jau kur sodziana (tį do už tvarto sodzenom gi, toliau kiek), anas man i sakįs, sako: „Buvo gegutė unlėkus priemenėn, jau cia kolidoran, i ažkukavo.“ Tai aš sakau: „Ai, tu plepi kokias nesąmones.“ Tai gali būc, gal mož anas i nemelavo. Nu, vot i viskas, [ir mirė vyras]. Jau jeigu gegutė kukuoja arci, jau vis ciek bus mirčiai.

A vo šito, kų ėjo [mums kalbant per kiemą perėjo kaimynė], tai jos bobutė jau išeina, [pasakojō]. Būdavo mūs gegužinės gi kap pamaldos, jau suveina moterys, paskiau po gegužinių do pasėdzi, palepsi. Tai ana sako: „Ajajajajai, nežnau, kas [atsitik], vo arci prie lango bezas auga, tai, – sako, – atalokia to gegutė, kukuoja

i kukuoja, kukuoja i kukuoja.“ A jos buvo dukra dar neištekėjus, ana i mirė neištekėjus. Aš sakau: „Ana ite tau buria. Tavo Ragina, – sakau, – ištekės, i tu tadu kukuosi, verksi.“ Ažna ana sau mirtį ite [išsibūrė], iškukavo [gegutė]. Gegužės [mėnesį] pamaldos gegužinės buvo, i ana liepos mėnasį i mirė, to moteris. O jau kų gegutė [mirtį pranašauja], tai jau točniai. Jeigu ana arci kukuoja, jau ite un mircies.

Nu, i genys, sako, un mircies [kala]. Tai man šiemet genys mušė i mušė, i mušė. Ale gi tep, žinot, supranta – kap įdomiai. Guliu lovoj, tį kala. Jau pasikeliu, [ateinu į virtuvę], tadu ataina čia, [šitam gale] kala naman. Nu, kapo žmogus vis ciek [pateikėja kala kumščiu į palangę]. Nu, ale gi do nepamiriau. Možgi mirsiu rudenį, žiemų a kadu. Nežnau. Niekas gi nežino. Bet ite sako, jau jeigu genys stuksi, tai irgi un mircies. <...>

Sako, pirmokart kap išėini, i vo pirmokart užgirsici gegutį, tai reikia skaičiuoc, kiek ana kart kukuoja, vot. Jau paskiau nevažna, ale vo kap cik pirmokart užgirdai. Tai aš nuo jo [vyro] mirimo, tų pačį [pavasari], kap anas mirė, tai skaitiau šešis metus. Tai niaugi dar trajis metus gyvinsiu. A gal ir gyvinsiu, kų žinai. Jau trajis metus atgyvenau. Tadų priskaitiau šešis metus. <...> Bet ite sako, jeigu pirmokart užgirdai, tai skaičiuok, kiek ana kart sukukuos. Nu, tai kap jaunam, tai kų ana gali ciek metų atkukuoc? Cia gal cik senatvėj, mož jau burtai dėl senų žmonių. Dabar jaunas žmogus, tai kų ana jam keturiosdešim metų iškukuos, dabar kuriam būna dzvidešim metų (LTRF cd 489/14/).

„Kur nori tu laidoji: žemė visur vienoda“

– Kartų [sapnavau mirusį vyrą]. Ale tep labai sapnus nemenu. Vot kap žmogus sapnus mena, aš nemenu. Vienųkart ciktai menu sapnų. Kokį, rodos, blynų iškepiu aš, gražų tokį blynų, kap babka. I pajemiau gabaliukų atpjoviau sau, valgau, i man gi skanu. Sakau: „Jimk, tu suvalgai!“ Sako: „Aš nenoriu, aš pavalgįs.“ Tai, mano protu, kad jau gerai tadų jam, išėina, sotas jau. Sako: „Nenoriu, aš nevalgysiu, aš pavalgįs.“ Tai sakau: „Tu paskanauk, kas zo gardumas.“ Sako: „Nenoriu ir nevalgysiu. Man nereikia.“

– *O mišias jūs dažnai užpirkinėjat?*

– Užpirkinėju kas metus. Un metų dar i kitųkart [kelias]. Pirma, kap cik mirė, tai dabar jau mėnasio būna mišios, paskui – pusė metų būna, paskui – mecinės. A dabar, kap metai suveina, tai i vie ažperku mišias. Ale dabar man tai Adutišky tai do nieko, patinka. Adutišky kap vo ažperki, tai tų vardų cik iššaukia. A Švinčionysi, ajėzau, kap ažpirkom, a Viešpatie, kap pradėjo skaicyc, tai tį kap litanija kokia – šimtas be vieno. Anas gal jų nespėjo atlaikyc, daug [užpirkinėja], tį parapija dzidefė, daug ažsakinėja. Tai kap pradėjo skaicyc, kap pradėjo, tai aš klausiau, klausiau, klausiau. Užminė gi i jo vardų, ale man jau [nepatiko], nežnau. Tai vo

dabar jau kap užpirkinėjau, tai Adutišky. Skaitai, cia mūs gi i parapija jau išeina. A anas gi tai palaidotas tį, Švinčionysi.

– *Čia kaimo tai nedideli kapeliai.*

– I tai cia, vaikelai, do kapeliai, a paskiau tį vokiečių dar toliau [kapai]. Ale tan pacian aptverta, vis ciek kartu aptverta, ale tį vokiečių. Do kap to karo, buvo tas karas, tai cia vokiečių prilaidota labai daug. Bet nelaidzia tį un vokiečių kapų laidocis, vokiečiai nelaidzia. Ale nieko anys i netvarko, nieko gi tį anys, nieko – nei pastatė kų, nei nieko. Chot' kokį kryžių pastacytų ar kų. Nieko nepadarė.

A cia tai nedzideli jau kapeliai. Do gi pirmiaus kap nebuvo šitų paminklų, tai žinai, kap buvo, vaikelai, vienas un vieno laidojo i laidojo. I dabar kunigai sako, jeigu jau dešimc metų praažo, tai un tos vietos gali laidoc. Nu, tai kap dabar pasta-cyta paminklas, tai kap laidoc gi. Niekas gi nelaidos jau. Dabar gi jau kitep. Kadai gi kryžius tas supuvo, kurį pastato, nu, i paima tį jį sudegina (galgi jau nemėto, kur nereikia), nu, i viskas, i un to daikto i vė laidoja, i vė laidoja. O dabar gi jau kitep. Dabar jau kap pas mus, tai labai jau vietos nėra. Tep jau unškstu jau tį.

E cia gi žmonės visep apykalba, Jėzau Jėzau. Tai kam tu jį tį nutįsai laidoc, jau Švinčionysi. Jo gi jau, skaitai, cia i tėvai palaidota, visa. Tai, sakau, [dariau] mes kap buvom [susitarę], man kap darė operacijų. <...> Sakiau [sūnui]: „Jeigu mirsiu, tu manį niekur netųsai, laidoji Švinčionysi. Tį jau i vietos nėra, prie pacios tvoros, nu kur tį kam, – sakau, – man [patvory laidotis]... E tį Švinčionysi, – sa-kau, – palaidosi, i gerai.“ Mirc nepamiriau gi aš jau, pirma anas [vyras] <...>. Nu, tai mes buvom suskalbėję, i su juoj sustarį, i su sūnum, ku jau laidosimės Švinčionysi. E dabar gi žmonėm ajajai [kalbų]. Pasakoj man to paci Antanin-ka (cia gi laidojo kokį, nežnau, žmogų, un šitų gi, un Antanų kapų), tai sako: „Apkalbėjo tavi.“ – „Nu ko, – sakau, – apkalbėjo?“ – „Kam tu nuvežei jį tį lai-doc, Švinčionysna.“ – „Tai, – sakau, – mūs gi buvo sutarta.“ – „Aha, cia jo visi guli.“ – „Tai, – sakau, – cia guli visi negyvi, a tį visi gyvi: i sūnus, i anūkai, i visi.“ Anies kas kartas [nueina]. Buvo va jo [vardadienis] (Juozapas gi jo buvo vardas), buvo Juozapo. Anies nuvejo i gėlių nunešė, i žvakutes uždegė. I dabar žėdnųkart nuveina, aptvarko viskų. Tai, – sakau, – tį gi nuvežėm, kur gyvi. <...> Anas gi tį nuvažiavo, kur gyvi. E kas su mirusiais? Su mirusiais, jeigu yr kokia galybė, tai anas gi suveis. Kur nori tu laidoji. Žemė visur vienoda. E jeigu yr galybė, tai suveis. E jeigu nieko nėra, tai tadu nieko gi i nėra⁸ (LTRF cd 487/2/).

8 Palyginimui primintinas Bronės Stundžienės 2004–2007 m. folkloro ekspedicijų Žemaitijoje apibendrinimas: „Nebus daug perdėta tvirtinant, jog apskritai šiuolaikiniam žemaičių bažnytkai-mio gyventojui pagal sakralumą kapai turbūt yra antra vieta po bažnyčios. Kapavietės kruopščiai tvarkomos, puošiamos, statomi brangūs paminklai, jos dažnai lankomos, čia meldžiamasi pavieniui ir kartu su artimaisiais“ (Bronė Stundžienė. Žemaičių folklorinė atmintis, *Tautosakos darbai*, 2007, [t.] XXXIV, p. 38). Antra vertus, apsisprendimas laidotis ne kaimo kapuose, kur jau pargulė mirusio vyro artimieji, argumentuojamas tarsi ne tik iš praktiškumo pozicijų, bet ir folklorine

„Melscies reikia“: sapnas apie mirusią kaimynę

A paskiau čia vo moteris irgi mirė, kaimynė mūs. Nu, tai irgi susapnavau. Rodos, kap kokian krepšy jinai nuslaidzinėja žemyn vo tep no dungaus (vo matot, kap sapnas yr sapnas). I aš klausiu jų, sakau: „E kap tavi palaidė gi?“ Tai sako: „Karalius – (ne Džievas, ale Karalius) – [paleido]. Labai gerai aš jam tarnavau, tai jis mani i palaidė.“ Nu, i tadu sakau: „E kas tį daros, tan pasauly?“ Sako: „Nieko aš tau nepasakysiu, kas ten daros.“ I, rodos, jinai su tuo krepšiu i vė viršun kelias, kelias. Aš sakau: „Marytela, – (Marytė jinai buvo vardu) – tai kas tada daryc reikia?“ Sako: „Melscies reikia“ (LTRF cd 456/1/).

Parengė *Vilma Daugirdaitė*

.....
patirtimi: vyresniosios kartos atmintyje kapų patvorys (ten šiuo atveju belikę vietos laidotis), kaip nešventa vieta, susijęs su savižudžių, nekrikštų ar nesava mirtimi mirusių žmonių laidojimu (žr. *Славянские древности*, т. 2, Москва, 1999, p. 503–504).